

РОЛЯ БЕЛАРУСКАМОЎНАЙ ПРЭСЫ Ў ПРАЦЭСАХ КУЛЬТУРНАЙ ІДЭНТЫФІКАЦЫІ БЕЛАРУСАЎ ЗАМЕЖЖА

У сучасным зменлівым свеце чалавек, які хоча заставацца самім сабой, вымушаны вызначаць не толькі сваё падабенства, але і сваю адрознасць ад іншых людзей, інакш кажучы, усведамляць сваю ідэнтычнасць і ў першую чаргу – нацыянальную. Праблема нацыянальнай самаідэнтыфікацыі была і застаецца пакуль што адной з самых балючых для беларусаў. Аднак асабліваю складанасць набывае яна для беларусаў замежжа, найперш для беларусаў Беласточчыны, якім прыходзіцца зберагаць сваю культурную і моўную самабытнасць ва ўмовах жыцця ў іншанацыянальнай дзяржаве. Польшча, якая стала

для іх вялікай радзімай, нягледзячы на сваю этнічную цэласнасць, тым не менш, як спадчыніца Рэчы Паспалітай абодвух народаў – ВКЛ і Кароны, – краіна шматнацыянальная, дзе, апроча этнічных палякаў, пэўны працэнт насельніцтва складаюць беларусы, украінцы, татары...

Нацыянальная самабытнасць гэтых народаў выяўляецца ў іх культурнай адметнасці, якая побач з рэлігіяй, менталітэтам, духоўнымі традыцыямі і звычаямі найярчэй праяўляецца ў літаратурна-мастацкай творчасці. Беластоцкі край, Белавежа – спрадвечная этнічная радзіма польскіх беларусаў. І яны сведчаць пра гэта ў тым ліку і сваім пісьменніцкім даробкам здаўна, але асаблівым чынам, пачынаючы з другой паловы XX стагоддзя.

Велізарнейшую ролю ў захаванні іх нацыянальнай самасці адыграла і працягвае адыгрываць беларускамоўная прэса: газета «Ніва», заснаваная ў 1956 г. і часопіс «Тэрмапілы», які вядзе свой радавод з 1998 г., практычна з пачатку новага веку. 8 чэрвеня 1958 года пры рэдакцыі тыднёвіка «Ніва» было ўтворана Беларускае літаратурнае аб'яднанне «Белавежа», якое якраз і каардынуе ўсе літаратурна-мастацкія пачынанні беларусаў Польшчы. Заснавальнікі беларускага літаратурнага руху ў Польшчы – Георгій Валкавыцкі, Сакрат Яновіч, Ян Чыквін і інш., творчы даробак якіх узбагаціў скарбонку нацыянальнай культуры.

Эстэтычна-мастацкі феномен адзінага па-за межамі Беларусі беларускага літаратурнага саюзу і самога беларускага культурнага руху сярэдзіны XX ст. на Беласточчыне слушна звязваецца найперш з грамадскай і творчай дзейнасцю Георгія Валкавыцкага, першага старшыні белавежцаў, чалавека прафесійна падрыхтаванага, бескарыслівага і нацыянальна заангажаванага.

Першы паэтычны зборнік «Рунь», у які ўвайшлі творы беларускіх літаратараў Польшчы з праграмнай прадмовай Г. Валкавыцкага, выйшаў у 1959 г. і выклікаў шырокі грамадскі рэзананс на Беларусі і ў Польшчы. Зборнік «Рунь» быў першай паэтычнай кнігай у пасляваеннай Беласточчыне. Амаль усе яго аўтары (а гэта было 17 чалавек) дэбютавалі перад тым на старонках «Нівы».

У аўтабіяграфічным нарысе «Віры» Г. Валкавыцкі, які стаяў і каля вытокаў беларускай прэсы на Беласточчыне, прыгадвае, як ён шукаў назву гэтай беларускамоўнай газеце. Пераглядаліся і адкідваліся розныя варыянты і ўрэшце, амаль фізічна, ён адчуў «дотык працягнутага гісторыі рукі, таксама «адзінай» віленскай «Нашай нівы» [1, с. 13].

Свядомая арыентацыя на першую легальную беларускамоўную адраджэнскую газету аказалася слушнай. Літаратурная старонка «Нівы» таксама, як і вялікая папярэдніца тыднёвіка, групавала вакол

сябе беларусаў Беласточчыны (не падобных па таленце, адукацыі, узросце, сацыяльным становішчы) цягам больш 40-а гадоў. У творах, што друкаваліся тут, выяўляліся розныя эстэтычныя і сацыяльна-грамадскія арыентацыі пісьменнікаў – ад нарматыўнай соцэралістычнай рыторыкі да смелага паэтычнага эксперыменту. Арганічнае суіснаванне розных стыляў і паэтык сведчыла пра агульны тыпалагічны заканамернасці развіцця літаратуры Беласточчыны ў рэшчышчы ўсёй нацыянальнай літаратуры як адзінага цэлага.

Мастацкі даробак пісьменнікаў Беласточчыны ў шырокім гістарычным і сучасным нацыянальным кантэксце цесна звязаны са станаўленнем літаб'яднання «Белавежа» да канца XX стагоддзя ўключна, падкрэсліваючы тым самым унікальную знаканасць гэтай з'явы. Асэнсаванне галоўных тэндэнцый развіцця беларускай літаратуры Польшчы, яе стылёва-эстэтычных адметнасцяў асабліва заўважна на прыкладзе творчасці вядучых пісьменнікаў «Белавежа» – С. Яновіча, Я. Чыквіна, А. Барскага, Я. Жамойціна, У. Гайдука, М. Шаховіча, В. Шведа, Н. Артымовіч, М. Лукшы і інш. Менавіта творчасць белавежцаў, як слушна падкрэслівае Ян Чыквін, «шчыльна запоўніла сваю этнічную прастору культурна-эстэтычным зместам», тым самым дэкларуючы беларускім словам нацыянальна-беларускую самаідэнтыфікацыю жыхароў гэтага краю [4, с. 5].

Мастацкі твор з'яўляецца вынікам трансфармацыі, увасаблення цэлага шэрагу разнастайных фактараў. Вызначальнае месца сярод іх займаюць лёс творцы, яго светапогляд, грамадскі кантэкст, гістарычная эпоха. Рэальнасць, у якой існуе аўтар, выяўляецца на старонках твораў не толькі прыхаваным падтэкстам, але і зададзенай мэтай, што і вызначае аўтарскі стыль. У шырокім значэнні стыль – гэта скразны прынцып пабудовы мастацкай формы, які надае твору цэласнасць, пэўны каларыт, якія абумоўлены найперш асаблівасцямі творчай індывідуальнасці. З другога боку, стыль – як устойлівая цэласнасць усіх бакоў і элементаў твора, выяўляецца ў кожным асобным фрагменце тэксту.

Стылёва-эстэтычныя асаблівасці творчасці беларускіх пісьменнікаў Польшчы: аўтараў тыднёвіка «Ніва», сяброў літаратурнага аб'яднання «Белавежа» даследуюцца, пачынаючы з 1959 г., калі ў Мінску, Маскве, Варшаве, Беластоку з'явіліся рэцэнзій-водгукі на выхад першага паэтычнага зборніка «белавежцаў» «Рунь». Пісалі пра «белавежцаў» Фларыян Няўважны, Эльжбета Феліксяк, Мар'ян Юркоўскі, Вальдэмар Смашч і інш. Тэрэса Занеўская абараніла доктарскую дысертцыю, прысвечаную даследаванню творчасці беларускіх паэтаў Польшчы. Тэмай кандыдацкай дысертцыі Бэаты Сівэк з Любліна таксама стала беларуская

паэзія Польшчы. Асаблівае ж месца ў асэнсаванні феномена «Белавежа» займае кніга Яна Чыквіна «Далёкія і блізкія. Беларускія пісьменнікі за межамі» (Беласток, 1997). У Беларусі, як ні парадаксальна, асэнсаванне мастацка-эстэтычнага набытку «Белавежы» пачалося пазней.

Досыць доўга інтэнсіўны літаратурны працэс на Беласточчыне быў як бы па-за ўвагай крытычнай думкі метраполіі. Можна гаварыць толькі пра спарадычныя водгукі на асобныя кнігі. Цікава, да «Белавежы» актывізавалася пазней на пераломе 80–90-х гг. З рэцэнзіямі, творчымі партрэтамі, агляднымі артыкуламі, разнастайнымі рэфлексіямі выступілі ў друку Уладзімір Калеснік, Уладзімір Конан, Уладзімір Гніламёдаў, Ала Сямёнава, Міхась Тычына, Алесь Разанаў, Пятро Васючэнка, Людміла Зарэмба, Вольга Шынкарэнка і інш. Творчую індывідуальнасць Яна Чыквіна разгледзеў у кандыдацкай дысертацыі, абароненай у Інстытуце літаратуры НАН Беларусі, Анатоль Раманчук. Не абыдзена ўвагаю творчасць «белавежцаў» і ў Англіі, Германіі, Аўстрыі. Узгадаем тут Шырын Акінэр, Арнольда Макміліна, Фердынанда Нойрайтэра, Норберта Рандава.

Англіская даследчыца Шырын Акінэр, зацікавіўшыся ў другой палове 70-х гг. творчасцю беларускіх пісьменнікаў Польшчы, акрэсліла іх мастакоўскі набытак як літаратуру рэдкай разнастайнасці ды шчырага натхнення. Маючы на мэце аналіз найперш эстэтычнай матэрыі, Ш. Акінэр звярнула ўвагу і на сацыялагічнае значэнне існавання «Белавежы». Сапраўды, дзейнасць гэтай арганізацыі выразна пацвярджае адну з менавіта беларускіх гістарычных заканамернасцей, ці не самую вызначальную, лёсаносную – і загадкава невытлумачальную. У прыватнасці, Ш. Акінэр канстатавала: «Факт, што гэты народ так доўга захоўвае пачуццё сваёй нацыянальнай асаблівасці мяжуе з цудам» [5, с. 3].

Пра найбольш прызнаных пісьменнікаў «Белавежы» можна прачытаць у англа- і нямецкамоўнай гісторыі беларускай літаратуры, а таксама у прэстыжных энцыклапедыях і даведніках беларускіх, польскіх і заходнееўрапейскіх. Трэба, аднак, падкрэсліць, што на цяперашні час адбылося пераразмеркаванне зацікаўленасці «белавежцамі» – лідзіруе тут зараз айчыннае беларускае літаратуразнаўства. Яскравы прыклад таму – раздзел пра творчасць беларускіх пісьменнікаў Польшчы, уключаны ў 4-томнае акадэмічнае выданне Гісторыі беларускай літаратуры. Аўтарам яго з’яўляецца У. Гніламёдаў.

Асаблівую старонку ў гісторыі «Белавежа» займае часопіс «Тэрмапілы», які пачаў выходзіць з 1998 г., юбілейнага саракагоддзя аб’яднання. Да гэтуль творы белавежцаў друкаваліся на Літаратурнай старонцы штотыднёвіка «Ніва», у альманахах і аўтарскіх выданнях. Існуе цікавая

статыстыка: «у 460 нумарах Літаратурнай старонкі было змешчана каля 3,5 тысяч твораў малога жанру, найперш друкаваліся вершы, але таксама мініяцюры, апавяданні, эсэ, рэцэнзіі, крытычныя і публіцыстычныя артыкулы (...) І калі ў першае дзесяцігоддзе «белавежцы» запісалі ў свой актыў толькі 5 асабістых кніг і 3 альманахі, у другое – 9 кніг і 2 альманахі, у трэцяе – 26 кніг і 1 альманах, дык у 90-х гадах пабачыла свет 3 альманахі і звыш 80 аўтарскіх кніг» [3, с. 219].

Дзейнасць і роля часопіса «Тэрмапілы», рэдактарам якога стаў Я. Чыквін, успрымаецца як з’ява сучаснага беларускага літаратуранага працэсу. Канцэптальная задача выдання выяўлялася ў кансалідацыі творчай інтэлігенцыі ў чарговую вельмі складаную для Беларусі пару. І насамрэч, часопіс «Тэрмапілы» да сённяшняга дня з’яўляецца ўнікальным выданнем, на старонках якога творы белавежцаў суседнічаюць з творами класікаў нацыянальнага прыгожага пісьменства: Я. Брыля, Н. Гілевіча, А. Вярцінскага, Я. Сіпакова, Г. Бураўкіна, Н. Мацяш, М. Сяднёва, Ю. Станкевіча, А. Рыбака і інш.

Проза, паэзія, публіцыстычныя артыкулы, пераклады замежнай класікі, літаратуразнаўчыя даследаванні, дэбюты маладых творцаў – вось змест часопіса, які ярка выяўляе яго адданасць традыцыям і наватарскія ўстаноўкі на новы час. Можна цалкам пагадзіцца з высновай даследчыцы славянскіх літаратур Г. Тварановіч, аб тым, што «часопіс «Тэрмапілы» сапраўды стаўся месцам сустрэчы беларускай творчай інтэлігенцыі і ўсіх тых, хто зацікаўлены беларускай культурай, духоўнасцю» [3, с. 232].

Асэнсоўваючы мастацка-эстэтычны набыткі «белавежцаў», варта падкрэсліць універсальнасць беларускага мастацкага слова, якое незалежна ад месца выказвання (Беларусь, далёкае замежжа, ці Беласточчына) «выяўляе нацыянальны лёс, шлях, характар». І таму «ёсць агульны літаратурны працэс, ёсць адна беларуская літаратура» [3, с. 235]. З такім падыходам цяжка не пагадзіцца. Як і з тым фактам, заўважаным у савецкі перыяд У. Калеснікам, што ў тагачасных «беларусаў Беласточчыны большы зарад нацыянальнай годнасці, шырэй далягяды ў гуманітарнай інтэлігенцыі» [2, с. 57].

Апошні фактар істотна паўплываў на дыяпазон стылёва-эстэтычных пошукаў беларускай літаратуры ў Польшчы, якія ў постсавецкі перыяд аказаліся запатрабаванымі для ўсяго нацыянальнага прыгожага пісьменства.

Мастацкая творчасць «белавежцаў» – Я. Чыквіна, У. Гайдука, Я. Жамойціна, М. Шаховіча, Н. Артымовіч, Ж. Мартынюк на першым плане ўтрымлівае сакральную для кожнага чалавека тэму Радзімы. Не-

сумненна, што прадстаўнікі «Белавежа» – людзі памежжа, таму паняцце Радзімы ў іх асацыюецца найперш з «малой» радзімай, якая вызначаецца межамі Белавежскай пушчы, арэалам бытавання роднага слова.

«Мой твар запісаны кірыліцай» – сімвалічная сакральная формула, што прагучала з вуснаў Ю. Баены, якраз і падкрэслівае непарыўную павязь нацыянальнай самаідэнтыфікацыі з беларускай мовай. Абуджэнне і захаванне нацыянальнай тоеснасці найбольш ярка і маніфестацыйна выяўляецца ў паэзіі. «Я беларус і сваёй роднай мове // Яшчэ дзіцём вучыўся ад бацькоў. / І слова роднае – мой лёс у гэтым слове – // Мне даражэй, чым сотні іншых слоў». Гэта рэфлексія лірычнага героя найстарэйшага з паэтаў «Белавежа» Віктара Шведа. Яны змяшчаюцца ў шырокі гісторыка-культуралагічны кантэкст, пачынаючы з Ф. Багушэвіча, перагукваюцца з лірычнымі споведзямі паэтаў-белавежцаў маладзейшага пакалення – Ю. Баены, В. Стахвюка. Вернасць Айчыне – гэта найперш вернасць сваім караням, сваім традыцыям, сваёй мове. Толькі яна і можа супрацьстаяць у наш час культурнай, этычнай энтрапіі.

Неаспрэчным фактам з’яўляецца і тое, што беларускае мастацкае слова – выказана яно ў Беларусі, прагаворвае з-за акіяна ці з-за блізкай мяжы – выяўляе нацыянальны лёс, шлях, характар. Ёсць агульны літаратурны працэс, ёсць адна беларуская літаратура, ёсць адна беларуская нацыя.

Літаратура

1. Валкавыцкі, Г. Віры. Нататкі рэдактара. / Г. Валкавыцкі. – Беласток, 1991. – С. 13.
2. Колесник, В. Близость дальнего / В. Колесник // Неман. – 1994. – № 11. – С. 57.
3. Тварановіч, Г. Пры брамах Радзімы. Літаратурнае аб’яднанне “Белавежа”: станаўленне, праблемы, асобы / Г. Тварановіч. – Беласток, 2012.
4. Шлях па прамой часу. Да гісторыі беларускай літаратуры Польшчы. 1958–2008 гг. / пад. рэд. Я. Чыквіна. – Беласток, 2007.
5. Shirin A. Suczasnyja białaruskija piśmienniki u Polsce / A. Shirin. – Białostok 1982. – S. 3.